

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/15>

Біла І.М.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

КАРТИНА ЩАСТЯ В ОНТОГЕНЕЗІ

Пошук ефективних стратегій щастя, суб'єктивного благополуччя, як способів покращення життя людини передбачає, в першу чергу, вивчення індивідуально-особистісних особливостей уявлень про щастя та аналіз його основ у онтогенезі з метою їх подальшого розвитку. Для діагностики щастя у онтогенезі нами використовувалась графічна методика «Картина щастя», як ефективний проєктивний метод виявлення емоцій, почуттів, вражень, цінностей у будь-якому віці. Вибірку склали респонденти різного віку (дошкільного, молодшого шкільного, підліткового, юнацького та дорослого).

Аналіз результатів дослідження дозволив з'ясувати особливості уявлень індивіда про щастя залежно від вікових, особистісних характеристик, рівня його емоційного, ціннісного, соціального розвитку тощо. Доведено, що у кожному віці, в залежності від індивідуальних особливостей особистості, поняття щастя винятково суб'єктивне, засноване на особистому досвіді та переживаннях і для кожного суб'єкта має свій власний сенс. Зміст феномену щастя залежить від вікових характеристик та пов'язаний з тим, які емоції та цінності властиві респонденту, в якому соціальному середовищі він перебуває, які особистісні характеристики йому властиві тощо.

Досліджено, що індивідуальна картина щастя залежить від віку, рівня розвитку індивіда, його соціального положення, а також життєвого досвіду та середовища в якому він зростає. Уявлення про щастя з віком має тенденцію до генези, розвитку. Виявлено позитивну динаміку розвитку уявлень про щастя: від гедоністичних (афективних) у бік евдемоністичних (ціннісних). Отримані результати є підставою для розробки програми та рекомендацій щодо розвитку виявлених тенденцій.

Ключові слова: щастя, суб'єктивне благополуччя, картина щастя, діагностика щастя, онтогенез щастя.

Постановка проблеми. Бути щасливим – це перманентне бажання кожної людини, саме тому тема щастя все частіше і частіше обговорюється в психологічній спільноті. І хоча феномен щастя складно піддається суворому, точному аналізу і виміру, у розпорядженні сучасного дослідника є велика кількість матеріалів, що стосуються щастя як суб'єктивного благополуччя. Визначення щастя, як психоемоційного стану цілковитого задоволення життям, відчуття радості спрямовує увагу дослідників на пошук шляхів досягнення цього стану [2]. З'ясування ефективних стратегій щастя, інструментів вправління навичок бути щасливим, стимулювання виникнення позитивних емоцій, створення необхідних умов для позитивного функціонування особистості передбачає фіксацію індивідуально-особистісних особливостей змісту поняття щастя, аналіз його характерис-

тик в онтогенезі з метою їх подальшої активізації.

Аналіз останніх досліджень. Проблему щастя активно досліджували в рамках позитивної психології М.Селігман, Д.Майерс, Е.Дінер, К.Ріфф, М.Чіксентмігаї, а також А.Маслоу, Р.Мей, Р.Олпорт, К.Роджерс, В.Франкл, Е.Еріксон та інші. Щастя вивчалось різноманітними методами, зокрема вченими використовувалась «Шкала психологічного благополуччя» К.Ріффа, Оксфордський опитувальник щастя» М.Аргайла, шкала задоволеністю життям Е.Дінера, тест «Задоволеність своїм життям» В.Коулмана, опитувальник «Суб'єктивне соціальне благополуччя» Т.В.Данильченко, а також проєктивні методики (вивчення вибору, завершення речень, інтерпретації ситуацій тощо).

Серед усього розмаїття проєктивних методик дослідження, які спрямовані на дослідження

уявлень особистості про світ (проективна методика «Тест світу» Ловенфельда, діагностика індивідуальної картини світу особистості засобами психосемантичних методів О.В.Улибіної, проективна методика граничних смислів (МГС) Д.О.Леонтьєва та ін.) особливої уваги заслуговують графічні методи, які поєднують як діагностичну, так терапевтичну функцію, а також є доступними для широкої вибірки досліджуваних.

Важливо відмітити, що графічні методи однаково доступні як дітям, так і дорослим, а також можуть забезпечити можливості як знакової, так і символічної передачі змісту. Навіть недосконале володіння навичками малювання не заважає зображенню найбільш значущих для суб'єкта об'єктів, що можуть мати й символічне значення. Відомо, що малювання полегшує демонстрацію тих складових внутрішнього світу особистості, які вона або приховує, або не в змозі безпосередньо описати словами. Обираючи саме цей інструмент дослідження, ми керувалися тим аргументом, що графічні методи є цінним засобом виявлення емоцій, почуттів, вражень, цінностей, який найефективніше сприяє структуруванню несвідомого матеріалу та дає можливість здійснити аналіз емоційних, розумових, поведінкових особливостей розвитку автора малюнка.

Психологічна практика і значна кількість досліджень переконливо доводить високу проєктивність малюнка та емоційну привабливість образотворчої діяльності для всіх, без винятку, вікових груп досліджуваних. Графічні методи є високоінформативним засобом пізнання особистості людини, який відображає те, як людина сприймає себе, які почуття вона переживає. В малюнку в єдиній формі представлені і образ, і ставлення людини до світу, і особистий досвід її переживань. Процес малювання має також психотерапевтичний ефект: в малюнку індивід позбавляється від особистісного напруження, отримує можливість виражати своє бачення.

Формулювання цілей статті. Враховуючи вищесказане, ми ставили завданням вивчити генезу уявлень про щастя, суб'єктивне благополуччя за допомогою графічного методу.

Діагностуючи щастя у образотворчій діяльності на різних вікових етапах розвитку, ми зосереджували увагу на змістових характеристиках та повністю ігнорували технічні навички виконання завдання, а також уникали обмежень у часі. Перед початком виконання завдання усі респонденти отримували однакову інструкцію: «Намалюй свою картину щастя». Результати

зображувальної діяльності ми аналізували, враховуючи вік та індивідуальні особливості розвитку досліджуваного.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи те, що перші уявлення про щастя формуються ще з народження, ми обрали першу групу досліджуваних з дошкільників. І відмічали, що діти дошкільного віку, зображуючи щастя, переважно малювали сім'ю, родину, матір. Ми пояснювали це тим, що велике значення для дитини, для її суб'єктивного благополуччя має матір та батько, а також близькі родичі, рідні та позитивний психологічний клімат у сім'ї. Проективні малюнки картини щастя дошкільників особливо чітко демонстрували, наскільки вони щасливі у своїй родині.

Так, Аліна (5 років) зобразила маму, себе, старшу сестру і тата, – коли вони йдуть до цирку, взявшись за руки; Єгор (4,5 р.) також намалював усю родину, яка зібралась на вікенді; Ліза (6 р.) зобразила себе поряд з мамою і татом на природі; відпочинок великої родини разом з бабусями-дідусями та собаками зобразила й Яся (6,5 р.).

Серед досліджуваних дошкільного віку у меншості були діти, які ігнорували або не виділяли сімейні цінності. Так, наприклад Макар (6 р.) намалював багато різних планет – він захоплюється темою космосу. Макар має високий рівень інтелектуального розвитку, але через професійну зайнятість батьки приділяють мало уваги сину. Через брак спілкування у хлопчика формуються свої пріоритети щасливого життя, своя, індивідуальна картина щастя.

Також діти зображують сюжети, про які мріють, які могли б покращити їхній настрій, стан: чотирьохрічна Мія малює прикраси, парфуми та іграшки, якими хоче володіти; Ксенія (6,5 р.) – друзів, батьків та цукерки; Злата (7 р.) малює сніговиків (які хотіла б зліпити) та песика (про якого мріє); Ліза (7 р.) малює котика на фоні позитивного пейзажу, райдуги і сонечка; Аня на фоні будинку і подвір'я теж малює котика і коментує: «Тут є будиночок, де живе котик, він любить лазити по деревам і спати в будиночку. Котику прислали посилку, в якій лежить м'ячик, щоб котик грався – це щастя!» Діти часто мріють про домашніх тварин, які роблять їх щасливими, компенсуючи дефіцит спілкування у сім'ї.

Загалом діти дошкільного віку щасливі, коли проводять час з рідними і близькими, коли займаються улюбленими справами, коли володіють омріяними речами та весело граються з домашніми улюбленцями.

Схожі за змістом малюнки зображували і діти молодшого шкільного віку. Так, коментуючи свій малюнок, трактуючи поняття щастя, Ніколь (9 р.) перераховує його прояви: «на прогулянці з собакою, влітку, коли можна відпочивати на морі і не ходити до школи, коли знаходишся у колі сім'ї та друзів».

Переважає більшість молодших школярів у своїй картині щастя віддає перевагу зображенню сім'ї, близьких рідних. Так, Аня (8 р.), на фоні серця зображує своїх батьків, тобто, вони є для неї найбільш цінним у житті.

Зображуючи свій щасливий простір, Дарія (11 р.) малює матір, що годує дитину, коментує: «Мое щастя – коли мама поряд». Софія (10 р.) малює велике серце, яке тримає три руки: її, тата і мами. На малюнку Камілі (11 років) – сім'я, що зібралась за святковим столом; у Данила (10 р.) – сім'я біля каміну зустрічає Новий рік; у Христини (11 р.) – четверо членів сім'ї на фоні будинку; у Дениса (10 р.) – сім'я та домашній улюбленець також біля будинку з патріотичним прапором (див. рис. 1).

Марія (11 р.) на картині щастя теж зображує себе у колі сім'ї, але вже додає на малюнку новий гаджет, гроші та меню MacDonalds. Тобто молодші школярі поступово у зміст поняття щастя включають і матеріальні цінності, які нав'язуються соціумом.

Саша (11 р.) на малюнку зображує дім, машину та гарний сад. На малюнку Марії (11 р.) також сонячний день, сад, будинок, гараж, машина і собака з власним житлом. Тобто діти, переймаючи дорослі критерії щастя, вже у молодшому шкільному віці у свою картину щастя включають матеріальні об'єкти, що забезпечують статус та комфорт.

Серед досліджуваних дітей молодшого шкільного віку були діти, малюнки яких виявляли деякі проблеми у їх особистісному розвитку. Так, наприклад, Єва (11 р.) зображуючи риси обличчя, коментує свою картину щастя: «Очі та рот, символізують відкритість та відсутність страху при висловлюванні своєї думки. Саме в цьому і є щастя!». Найголовніше для Єви – прийняття її індивідуальності сім'єю, близьким оточенням та друзями, що на даний момент є проблематичним. Ми розуміли, що дитина, ймовірно, позбавлена можливості щиро виявляти себе у найближчому оточенні, і мріє про це, вважаючи це основним змістом щастям.

Катя (9 р.) в своїй картині щастя зображує школу із закритими дверима і воліє, щоб усі діти з народження все знали. Цей малюнок є своєрідною діагностикою емоційних переживань дитини щодо її проблем зі шкільним навчанням, що є сигналом для батьків, педагогів та підставою для психологічної допомоги.

Діагностика щастя у підлітковому віці демонструє розвиток уявлень про щастя, а також цінностей дітей, що відповідає їхньому онтогенезу. Вони часто зображують свої хобі та уподобання.

Так, Оля (12 р.) малює себе на святі з усіма відповідними атрибутами, під час гри та занять за письмовим столом. Діма (12 р.) зображує рибу та емблему Феррарі – він захоплюється риболовлюю і машинами та коментує, що буде щасливим, якщо ці речі будуть у його житті. Нікіта (14 р.) малює себе у боксерських рукавицях – він мріє бути боксером. Денис (13 р.) малює себе з вудочкою. Валерія (14 р.) малює коня – вона захоплюється конями. Тобто, діти підліткового віку у більшості мріють реалізувати свої захоплення та інтереси.

Рис. 1. Малюнки дітей дошкільного, молодшого шкільного віку

Також підлітки відчувають себе щасливими у дружній родині. Так, наприклад, Оля, 13 років, зобразила дружню родину на фоні гарного будинку.

Старші підлітки щастя, суб'єктивне благополуччя пов'язують також і з матеріальними статками. Юлія (15 років) зобразила на своєму малюнку купюру, пояснивши це тим, що для реалізації і здійснення всіх її мрій потрібні гроші. Щастя вона вбачає не в самому факті наявності грошей і їх накопиченні, а в можливості здійснити свої мрії за допомогою них.

Аналіз малюнків групи респондентів юнацького віку засвідчив, що поняття щастя стає вже більш усвідомленим та визначеним як стосовно афективних, так і ціннісних сторін феномену. На малюнку Юлії (18 р.) – пікнік, де обранець гойдає дівчину на гойдалці, а поряд грається м'ячем домашній улюбленець. Микола (17 р.) на картині щастя зобразив свою мрію – кабриолет, який їде пальмовою алеєю, а на передньому плані його чекає гарна дівчина. Тобто, щастя Миколи це – теплі, особисті стосунки та безтурботне, гарне життя.

Тема родини, сім'ї, стосунків часто згадується у сюжетах малюнків досліджуваних. Так, Віолета (18 р.) зображує родину з двома дітьми, яка відпочиває на березі озера. Каріна, 23 р., малює дім, сервірований стіл, домашнього улюбленця та літак, як символ подорожей, про які вона мріє. Марина (18 р.) на передньому плані зображує сім'ю з двома дітьми, на задньому – будинок з каменем, домашніх улюбленців. На малюнку Софії, 20 р. – молода сім'я з коляскою, в якій лежить немовля, на фоні гарного будинку, з автомобілем на березі річки. У Яни (21 р.) на малюнку сім'я, яка міцно тримається за руки і вона коментує: «Щастя – це моя міцна родина, де батько та мама посміхаються та радіють життю, а я разом з ними».

Респонденти часто зображують щастя символічно. Марія, 23 роки, малює море, гори, сонячний день та два силуети на пляжі: «Щастя – бути поруч зі своєю людиною там, де світить сонце», – говорить вона. Максим (21 р.) зображує схід сонця як символ надії і відродження, квітучі дерева, море, гори і будинок, де живе із сім'єю та собакою.

Юлія, 20 р., зобразила картину літа, сонячного дня, галявину з квітами, метеликами та пташками, що символізує безтурботність та відпочинок. Євгеній (21 р.) зобразив себе на березі моря під пальмою, з коктейлем та книгою.

На малюнку Влади (21 р.) – люди, які активно відпочивають на курорті: купаються в морі,

засмагають, грають у волейбол, медитують, будують пісочні замки тощо. Окремо Влада малює батька, який вчить дитину плавати, а також підписує головну тему малюнка: «Щастя інших – це найголовніше!» Це свідчить про розвиток уявлень про щастя, здібність не лише до інтроспекції, а й до емпатії, рефлексії та бажання турбуватися про інших. Олександра, 20 р., теж малює себе в образі людини, яка щаслива від того, що любить!

Для Ясі, 20 років, теж найважливіше – це взаєморозуміння та довірчі стосунки, вона зображує людей та символи любові та радості – серце і квіти. Катя, 21 р., у свій складний сюжет включає: повітряні кульки, як символ радості; музичні ноти, як символ позитивного настрою; людей, які спілкуються та розуміють один одного; людину у позі лотоса, як символ стабільності психічного стану; чашку кави, як можливість зарядитись і подумати; квіти – як символ радості та любові.

Це свідчить про усвідомлення багатогранності та суб'єктивності поняття щастя. Так, Яна, 23 р., на своєму малюнку перераховує все, що робить її щасливою (мир на землі, сім'я, здоров'я, перебування на природі, друзі, подорожі, музика тощо). У Олени, 20 років, прообразом щастя виступає тиха затишна кімната, де на підвіконні можна побачити декілька книжок – вона полюблює читати. По центру малюнка вона зображує плюшевого ведмедя – це іграшка – символ щастя, на яке вона чекає.

У ході дослідження ми відмічали, що для багатьох молодих людей тема миру в контексті щастя стала ключовою. Наприклад, Вероніка, 21 р., зобразила квітучий і сонячний день, де на фоні райдуги та мирного міста йде, взявшись за руки, пара (див. рис. 2). Для Вікторії (18 р.) щастя – це рідний дім, сім'я, море та мир в Україні. Для Каміли (19 р.) – мир це найбільше щастя. Анна (22 р.) малює двох закоханих, які разом дивляться як горить Кремль. Ігор (22 р.) щастя зображує як символ миру – голуба і рук людей. Ганна, 28 років, зображує щастя, як можливість жити під мирним небом без ракет у своєму домі з чоловіком і дитиною у злагоді та любові.

Деякі респонденти згадують у контексті поняття щастя – психічне здоров'я, здатність до життєстійкості. Так, Каріна, 18 р., зображує себе у стані спокою під час медитації і декларує, що «щастя – це любов до себе, гармонія, здоров'я та незалежність».

Людмила, 20 років, зображує себе у позі лотоса під час медитації, з палаючим серцем, на фоні свого будинку, поряд з коханим чоловіком та

Рис. 2. Малюнок Вероніки, 21 р.

домашніми улюбленцями – тобто щастя у її розумінні це – гармонійний стан у комфортному просторі, в товаристві з близькою людиною. Людмила коментує свій малюнок: «Я на природі, торкаюся своєї душі і в мене там світло! Це символізує внутрішню гармонію – я розслаблена, гармонійна у всіх сферах свого життя (маю сім'ю, улюблену роботу, стабільний психологічний стан)».

На картині щастя Марії, 18 р. – троє гарних, стильних дівчат, тобто для неї важлива сфера естетики, моди та однодумців.

Для Євгена, 25 років, щастя це: любов, безпека, повага, самореалізація, а також матеріальні цінності. Їх, як символ щастя, частіше у своїх зображеннях згадують респонденти чоловічої статі. Так, наприклад, сім'я на фоні будинку та купюри навколо – саме така картина щастя у Сергія (19 р.). Ільяс (20 р.) зображує себе з піднятими вгору руками, у яких тримає купюри зеленого та червоного кольору. Денис (25 р.) теж зображує купу американських купюр і коментує: «Для мене щастя полягає у фінансовій незалежності та великій сумі грошей у гаманці. Це дає мені впевненість у завтрашньому дні – для мене це найважливіше за все».

Схожі тенденції у трактуванні змісту поняття щастя виявляли й респонденти дорослого віку. Так, Олександр, 34 р., зобразив гроші, він переконаний, що гроші – це шлях до щастя. На картині щастя Владислава, 44 р., – скарб, який би він хотів знайти, щоб бути щасливим.

Сергій (37 р.) намалював острів у морі, на якому відпочиває він та його кохана людина. Олександр (49 років) зобразив на своєму малюнку єднання

двох сердець і проміння любові, яке йде від них, пояснюючи, що щастя він вбачає у подружньому житті та взаєминах.

Тема сім'ї, гарної сімейної атмосфери часто зустрічається у сюжеті респондентів віку дорослості. Так, Сергій, 48 р., Юрій, 49 р. щастя бачать у міцній родині, гарному будинку й т.п. На малюнку Ольги, 42 р., – будинок, що стоїть біля річки, на березі якої стоїть човен, а у дворі граються діти та бігає собака. Тетяна, 34 р., бачить щастя, як тихе сімейне життя в Україні, у будинку біля озера з чоловіком і донькою. Олена, 48 років, намалювала свою сім'ю на відпочинку на пляжі. Олена, 46 р. бачить щастя у дітях, здоров'ї, взаєморозумінні з чоловіком.

Серед малюнків досліджуваних дорослого віку є також символічні зображення. Алла, 42 р., щастя зобразила у вигляді квітки, де пелюстки – це рідні та близькі. Лариса, 48 р., зобразила щастя в образі райдуги, квітки, повітряних кульок та зірок. Марія (46 р.), зображуючи себе у ролі спостерігача за заходом сонця на морі, коментує: «Моє щасливе життя – море, як у житті: то бурі, то штиль, умиротворення, спокій, насолода».

Також респонденти часто зображують свої мрії. Так, Вікторія, 53 років, бачить своє щастя у подорожах за кордон, на море. Алла, 49 років, зображує щастя в образі гір, моря, будиночка тощо. На малюнку Марини, 56 років, – пара, яка обійнявшись сидить на березі. Василь, 58 років, зображує місячну ніч на березі моря та пару, яка прогулюється берегом (див. рис. 3).

Люди зрілого віку надто цінують стосунки з родиною, дітьми, внуками. Ірина, 60 років, зобра-

зила літній, сонячний день, садок, в якому квітнуть квіти та граються діти.

Загалом дослідження щастя за допомогою графічного методу, через аналіз зображень, дало можливість з'ясувати індивідуально-особистісні та вікові особливості уявлень респондентів. Уявлення про щастя має позитивне емоційне забарвлення, тому всі зображення мали ознаки позитивного ставлення, адже зосереджуючи увагу на завданні дослідження, респонденти згадували те, що спонукає виникнення у них позитивних емоцій.

У ході дослідження ми переконались, що щастя є суб'єктивною категорією, його розуміння є індивідуальним, особистісним та залежить від ряду чинників.

Серед них важливими є вік, стать, соціальна ситуація розвитку, загальний емоційний фон, середовище в якому перебуває індивід, рівень потреб, їх задоволеність тощо. У кожному віці й в залежності від своєрідності особистості поняття щастя винятково індивідуальне, засноване на особистому досвіді та переживаннях. Попри велику різноманітність ми узагальнили трактування щастя для різних вікових категорій.

Так, сучасні дошкільники, зображуючи щастя, незалежно від статі, у великій мірі звертають увагу на сім'ю, родину, матір. Велике значення

для дитини має позитивний психологічний клімат у сім'ї, наявність домашніх улюбленців. Також діти почуваються щасливими від солодощів, іграшок та інших гедоністичних речей. Інколи діти захоплюються своїми інтересами, відповідно інтелектуального рівня та соціальної ситуації розвитку.

Переважна більшість молодших школярів у своїй картині щастя теж віддає перевагу сім'ї, близьким рідним. В шкільному віці до потреб та цінностей додаються дружні стосунки з ровесниками, які стають ще одним фактором щастя. Діти молодшої школи бачать щастя у пригодах, подарунках. Інколи малюнки дітей діагностують особистісні проблеми у сфері навчання чи спілкування, що є цінною підказкою для визначення вектору корекційної роботи на шляху до щастя у цьому віці.

Діагностика щастя у підлітковому віці демонструє розвиток уявлень та цінностей дітей, що відповідає їх онтогенезу. Вони часто зображують свої хобі та уподобання. Зважаючи на те, що у підлітковий період відбувається інтенсивне становлення особистості, її активна соціалізація, сепарація від батьків, неодмінною умовою для щастя у цьому віці є самоствердження, пошук себе, пізнання, відчуття свободи. Тому зображуючи «щастя» діти підліткового віку демонструють

Рис. 3. Малюнки осіб юнацького та дорослого віку

прагнення реалізувати свої захоплення та інтереси. Також важливим для підлітків є бажання спілкування з однолітками.

У юнацькому віці уявлення про щастя окрім гедоністичних (афективних) аспектів у більшій мірі демонструє евдемоністичні (ціннісні) фактори. Щастя у юності часто поєднують із стосунками з протилежною статтю, майбутньою власною сім'єю, дітьми, кар'єрою. Важливими складовими щастя респонденти вважають професійну та творчу реалізацію, матеріальні блага, гроші, подорожі, а також мир у рідній країні та світі. Вони усвідомлюють багатогранність та суб'єктивність феномену щастя.

У дорослому віці щастя виявляється у розумінні власних досягнень, гармонійних стосунків, матеріальних статків. Важливою умовою для щастя стає здоров'я, стосунки з близькими, діти та кар'єра. У дорослому віці поняття щастя також включає подорожі та гармонійний психічний стан. У зрілому віці респонденти цінують достаток, матеріальний статус, взаєморозуміння та психічне здоров'я.

Літні люди вбачають своє щастя у тому, щоб вести активний спосіб життя та перебувати у сімейному колі, серед дітей та внуків.

Висновки. У ході дослідження, ми переконалися, що щастя є суб'єктивною категорією, яка

має вікові особливості та характеристик. У кожному віці, в залежності від індивідуальних особливостей особистості, поняття щастя винятково суб'єктивне, засноване на особистому досвіді та переживаннях.

Використовуючи графічні методи для вивчення змісту поняття «щастя» на різних вікових періодах онтогенезу (починаючи з дошкільного, закінчуючи віком дорослості), ми з'ясували, що зміст феномену щастя залежить від вікових характеристик та пов'язаний з тим, які емоції та цінності властиві респонденту, в якому соціальному середовищі він перебуває, які особистісні характеристики йому властиві тощо.

Щастя, як суб'єктивне благополуччя, є індивідуальним концептом, для кожної людини щастя має свій власний сенс. Індивідуальна картина щастя залежить від віку, рівня розвитку індивіда, його соціального положення, а також життєвого досвіду та середовища в якому він зростає. Уявлення про щастя з віком має тенденцію до генези, розвитку. Графічні методи діагностики, зокрема, малюнок «Картина щастя» в онтогенезі виявили позитивний вектор розвитку уявлень: від гедоністичних (афективних) у бік евдемоністичних (ціннісних). Отримані результати є підставою для розробки програми та рекомендацій щодо стимулювання виявлених тенденцій.

Список літератури:

1. Біла І. М. Психологічні чинники щастя та благополуччя. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 9 грудня 2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 89–93.
2. Біла І.М. – Гоян І.М. Щастя як психологічне утворення Vol 6, No 1(31) (2022): TECHNOLOGIES OF INTELLECT DEVELOPMENT http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/589
3. Теслюк П.В. Полівалентність змісту символіки комплексу психомалюнків. Практична психологія та соціальна робота. 1998. № 6-7. С. 15–18.

Bila I.M. THE PICTURE OF HAPPINESS IN ONTOGENESIS

The search for effective strategies for happiness, subjective well-being, as ways to improve a person's life, involves, first of all, the study of individual and personal characteristics of ideas about happiness and the analysis of its foundations in ontogenesis with the aim of their further development. To diagnose happiness in ontogeny, we used the graphic technique "Picture of Happiness" as an effective projective method of identifying emotions, feelings, impressions, values at any age. The sample consisted of respondents of different ages (preschool, junior high school, adolescent, youth and adult).

The analysis of the research results made it possible to clarify the peculiarities of an individual's ideas about happiness depending on age, personal characteristics, the level of his emotional, value, social development, etc. It has been proven that at every age, depending on the individual characteristics of the personality, the concept of happiness is exclusively subjective, based on personal experience and experiences and has its own meaning for each subject. The content of the phenomenon of happiness depends on age characteristics and is related to what emotions and values are characteristic of the respondent, what social environment he is in, what personal characteristics are characteristic of him, etc.

It has been studied that the individual picture of happiness depends on the age, level of development of the individual, his social position, as well as life experience and the environment in which he grows up. The idea of happiness with age has a tendency towards genesis and development. The positive dynamics of the development of ideas about happiness were revealed: from hedonistic (affective) to eudaemonistic (value). The obtained results are the basis for the development of the program and recommendations for the development of the identified trends.

Key words: *happiness, subjective well-being, picture of happiness, diagnosis of happiness, ontogenesis of happiness.*